

Συγκριτική επισκόπηση των θεμελιωδών χαρακτηριστικών της νεοελληνικής και της ρωσικής νομικής γλώσσας

Παναγιώτης Γ. Κριμπάς
Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Ana O. Chiril
Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών

Abstract

Starting with an introduction on the LSP nature of legal language as well as on some general features shared by any legal language - at least in Europe and the Western world in general - this article is an attempt to present, on one hand, some fundamental features of Modern Greek legal language and terminology (Valeontis and Krimpas 2014: 44–48, 128–130) not shared - at least to the same extent - by Russian legal language and terminology and, on the other hand, some fundamental features of Russian legal language and terminology (Mattila 2006: 112, 114, 126) not shared - at least to the same extent - by Modern Greek legal language and terminology. It concludes with highlighting and summarising the main similarities and differences between Modern Greek and Russian legal language and terminology, with a view to their being utilised by legal translators who work in the language pairs Russian > Greek and/or Greek > Russian, as well as by legal language scholars.

Keywords: Modern Greek legal language, Modern Greek legal terminology, legal language, legal terminology, Russian legal language, Russian legal terminology

1. Εισαγωγικά: Κατάταξη του ελληνικού και του ρωσικού δικαίου

Το ελληνικό δίκαιο ανήκει στο σύστημα του ηπειρωτικού δικαίου, και έχει επηρεαστεί κυρίως από το γερμανικό και το γαλλικό δίκαιο (*civil-law system, cистема гражданского права*). Παρόμοια ισχύουν κατά βάση και για το ρωσικό δίκαιο (Maleshin 2007: 544), παρότι διαθέτει και χαρακτηριστικά άγνωστα στην εν λόγω οικογένεια δικαίων (Partlett 2008: 53). Για να δώσουμε μια εικόνα της σχέσης μεταξύ ελληνικού και ρωσικού δικαίου, παραθέτουμε τις παρατηρήσεις του Maleshin (2007) σε σχέση με τα χαρακτηριστικά της ρωσικής πολιτικής δίκης. Τα ηπειρωτικού δικαίου χαρακτηριστικά της ρωσικής πολιτικής δίκης απαντούν – πλην του τελευταίου – και στην ελληνική πολιτική δίκη, είναι δε τα εξής:

- η δίκη κατευθύνεται κυρίως από τον δικαστή (Maleshin 2007: 546)·
- δεν υπάρχουν ένορκοι (Maleshin στο ίδιο)·
- οι πραγματογνώμονες επιλέγονται από το δικαστήριο (Maleshin 2005: 385)·
- επικρατεί το συζητητικό σύστημα (Maleshin 2007: 546)·
- δεν προβλέπεται συλλογική αγωγή (Maleshin στο ίδιο).

Ωστόσο, σε αντίθεση με την ελληνική πολιτική δίκη, η ρωσική πολιτική δίκη εμφανίζει και ορισμένες ιδιαιτερότητες, οι οποίες συνδέονται:

- με το ρόλο του δικαστή στην αποδεικτική διαδικασία (Maleshin στο ίδιο: 547)·
- με το ρόλο του εισαγγελέα στην πολιτική δίκη (Maleshin στο ίδιο)·
- με την αναθεώρηση αποφάσεων στον «εποπτικό» βαθμό δικαιοδοσίας (Maleshin στο ίδιο· Partlett στο ίδιο)·

- με το αρχικό καθεστώς του δικαστικού προηγούμενου (Maleshin στο ίδιο)·
- με την ύπαρξη αφενός *δικαιτητικών εμπορικών (арбитраж)* και αφετέρου *γενικών δικαστηρίων* (Maleshin στο ίδιο)·
- με τον ακυρωτικό βαθμό δικαιοδοσίας, ο οποίος κρίνει όχι μόνο νομικά, αλλά και ουσιαστικά ζητήματα (Maleshin στο ίδιο).

Παραπάνω αναφέραμε ότι το ρωσικό δίκαιο ανήκει *κατά βάση* στην οικογένεια των ηπειρωτικών δικαίων. Δεν επιλέξαμε τυχαία αυτή την έμμεση επιφύλαξη, καθώς είναι γεγονός ότι η ρωσική πολιτική δίκη εμφανίζει ένα βασικό στοιχείο του συστήματος του κοινοδικαίου (*common law system, cystem οδμεγο права*), το οποίο την πλησιάζει προς την πολιτική δίκη των αγγλοσαξονικών δικαίων και αφορά το δικαστικό προηγούμενο ως πηγή δικαίου (Maleshin στο ίδιο: 555). Συγκεκριμένα, το δικαστικό προηγούμενο στη ρωσική πολιτική δίκη λειτουργεί – άμεσα ή έμμεσα – υπό τη μορφή:

- της δεσμευτικότητας των αποφάσεων του Συνταγματικού Δικαστηρίου, υπό την έννοια ότι τα κατώτερα δικαστήρια δεν επιτρέπεται να εφαρμόσουν νόμους που το εν λόγω δικαστήριο έχει κρίνει αντισυνταγματικούς (Burnham κ.ά. 2004: 17, στο Maleshin στο ίδιο)·
- των «κατευθυντήριων εξηγήσεων» ανώτατων δικαστηρίων, οι οποίες συχνά παρατίθενται στις δικαστικές αποφάσεις, παρότι έχει θεωρηθεί ότι κάτι τέτοιο αντιβαίνει στο Σύνταγμα της Ρωσικής Ομοσπονδίας (Burnham κ.ά. στο ίδιο: 18, στο Maleshin στο ίδιο)·
- της επίκλησης από δικηγόρους και δικαστήρια, καθώς και της λήψης υπόψη από δικαστήρια, των τακτικών δικαστικών αποφάσεων (Burnham κ.ά. στο ίδιο: 15–16, στο Maleshin στο ίδιο), χαρακτηριστικό που απαντά και στην ελληνική πολιτική δίκη (: νομολογία).

Ένα άλλο χαρακτηριστικό κοινοδικαίου που κατά καιρούς εισήχθη (1864 με τον Αυτοκρατορικό Κώδικα, για να καταργηθεί τη σοβιετική περίοδο, και να επανεισαχθεί για επτά χρόνια – από το 1995 μέχρι το 2002 – μετά την πτώση του σοβιετικού καθεστώτος) στη ρωσική πολιτική δίκη είναι και η ουδετερότητα του δικαστηρίου (Maleshin στο ίδιο: 556).

2. Κοινά χαρακτηριστικά της νεοελληνικής και της ρωσικής νομικής γλώσσας και ορολογίας

Η νομική γλώσσα, της οποίας απαραίτητο υποσύνολο συνιστά και η νομική ορολογία, είναι μια θεσμική ειδική γλώσσα (Βαλεοντής και Κριμπάς 2014: 21).¹ Σε αυτή την ενότητα παρουσιάζονται κάποια βασικά χαρακτηριστικά τα οποία είναι κοινά στις περισσότερες ή σε όλες τις νομικές γλώσσες και ορολογίες – οπωσδήποτε όμως είναι κοινά στη νεοελληνική και τη ρωσική νομική γλώσσα και ορολογία. Τέτοια χαρακτηριστικά αντιδιαστέλλουν τη νομική γλώσσα και ορολογία από ειδικές γλώσσες και ορολογίες άλλων θεματικών πεδίων. Τα κοινά στοιχεία της νεοελληνικής και της ρωσικής νομικής ορολογίας οφείλονται: α) στο γεγονός ότι το ελληνικό και το ρωσικό δίκαιο έχουν δεχτεί – σε διαφορετικό βαθμό το καθένα – την επίδραση του γερμανικού και του γαλλικού δικαίου (Partlett στο ίδιο: 18· Mattila 2006: 97), και β) στο γεγονός ότι τόσο η Νεοελληνική όσο και η Ρωσική ανήκουν – όπως οι περισσότερες άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες – στην ινδοευρωπαϊκή οικογένεια, διατηρώντας μάλιστα μια αρκετά αρχαιοπρεπή δομή (η ρωσική περισσότερο από τη Νεοελληνική) με μεγάλες δυνατότητες παραγωγής και σύνθεσης.

¹ Πβ. την αντίστοιχη διάκριση Newmark (1988: 44) για τη νομική μετάφραση.

2.1. Νομική γλώσσα

Είναι γεγονός ότι, είτε σε διαγλωσσικό, είτε σε διαδικαϊκό, είτε σε διακειμενικό πλαίσιο, η νομική γλώσσα εμφανίζεται ως ένα βαθμό κατακερματισμένη, υπό την έννοια ότι, εντός συγκεκριμένου πλαισίου, τα χαρακτηριστικά της μπορεί να διαφοροποιούνται σε σύγκριση με αυτά που εμφανίζει εντός άλλου πλαισίου· σύμφωνα με τη Blücker (2010: 43):

Χωρεί συζήτηση σχετικά με το κατά πόσο η εξειδικευμένη γλωσσική χρήση εκ μέρους των νομικών επιτρέπει να γίνεται λόγος για *μία* νομική γλωσσική κοινότητα [juridisk diskursgemenskap]. Η νομική γλώσσα και τα νομικά κείμενα απαντούν σε μια πληθώρα περιστάσεων [sammanhang], γι' αυτό και δεν υπάρχει *μία* ενιαία νομική γλώσσα.

Αυτό, ωστόσο, δεν σημαίνει ότι οι διάφορες νομικές γλώσσες δεν διαθέτουν έστω ένα *minimum* κοινών χαρακτηριστικών σε ενδογλωσσικό ή διαγλωσσικό επίπεδο. Υπό το πρίσμα μιας λειτουργικής προσέγγισης, γίνεται δεκτό ότι κάθε νομική γλώσσα εμφανίζει κατά βάση κανονιστικό [normative], επιτελεστικό [performative] και τεχνικό [technical] χαρακτήρα (Cao 1997: 13–18),² με ειδικότερα διακριτικά γνωρίσματά της τα εξής:

- περίπλοκο και μοναδικό νομικό λεξιλόγιο, του οποίου η έκταση ποικίλλει ανάλογα με τη γλώσσα (λεξιλογικό επίπεδο) και στο οποίο περιλαμβάνονται όχι μόνο οι νομικοί όροι, αλλά όλα τα *είδια* γλωσσικά μέσα έκφρασης της νομικής γλώσσας (Βαλεοντής και Κριμπάς 2014: 14–19· Cao στο ίδιο: 20–21)·
- τυπική και αποπροσωποποιημένη σύνταξη σε συνδυασμό με αξιοπρόσεκτα περίπλοκες και μακροσκελείς περιόδους (συντακτικό επίπεδο) (Cao στο ίδιο: 21), φαινόμενο που οφείλεται, μεταξύ άλλων, στην *ονοματικοποίηση* (nominalisation) (Βαλεοντής και Κριμπάς στο ίδιο: 32), επηρεάζοντας επίσης τη συντακτική-σημασιολογική λειτουργικότητα των επιθέτων, των προθέσεων και των ρημάτων (Mattiello 2010: 133–134)·
- επιτελεστικό [performative] χαρακτήρα στα εκφωνήματά της (πραγματολογικό επίπεδο) (Cao στο ίδιο: 21–22)·
- αποπροσωποποιημένο ύφος με εκτενή χρήση αποφαιτικών προτάσεων που διακηρύσσουν δικαιώματα και υποχρεώσεις (υφολογικό επίπεδο) (Cao στο ίδιο: 22–23).

2.2. Νομική ορολογία

Ειδικά όσον αφορά την ορολογία της νομικής γλώσσας, οι όροι της εμφανίζουν, σε σύγκριση με τους όρους των περισσότερων άλλων ειδικών γλωσσών, κάποια διαγλωσσικά χαρακτηριστικά σε μεγαλύτερη ένταση. Τα σημαντικότερα από αυτά, τα οποία μοιράζεται και η νεοελληνική με τη ρωσική νομική ορολογία, είναι τα εξής:

- η νομική ορολογία, σε αντίθεση με την ορολογία των περισσότερων άλλων θεματικών πεδίων η οποία φέρεται να μην επηρεάζει και να υφίσταται ανεξάρτητα από τη γενική γλώσσα (Picht και Draskau 1985: 11–12), βρίσκεται σε έντονη και διαχρονική αλληλεπίδραση με τη γενική γλώσσα και με άλλα θεματικά πεδία, δεδομένου ότι:

² Ασφαλώς, όπως προσθέτει η Cao (1997: 14), «η επιτελεστική χρήση της γλώσσας δεν συνιστά αποκλειστικότητα του Δικαίου, αλλά το Δίκαιο βασίζεται σημαντικά σε επιτελεστικά εκφωνήματα [performative utterances]. Παρομοίως, η Šarčević (1997: 11) ορθότατα επισημαίνει ότι «δεν είναι νομικά όλα τα κανονιστικά κείμενα».

- οροποιεί λέξεις που αντλεί από τη γενική γλώσσα, με τη μεν ελληνική νομική ορολογία να επιστρατεύει σχεδόν αποκλειστικά από τη λόγια γλώσσα, τη δε ρωσική νομική ορολογία να αντλεί από όλο το φάσμα της γενικής γλώσσας (λ.χ. ν.ελλ. *πρόσωπο, μέλος, συμφωνία*; ρωσ. *лицо, член, соглашение*): όχι σπάνια, η εν λόγω οροποίηση επιτυγχάνεται δια της προσδόσεως μεταφορικής σημασίας σε λέξεις της γενικής γλώσσας, π.χ. ν.ελλ. *βάρος της απόδειξης*, ρωσ. *время доказания* (Mattila στο ίδιο: 75–77).
- προσδίδει νομική υπόσταση σε όρους άλλων θεματικών πεδίων ή σε λέξεις της γενικής γλώσσας (Κριμπάς 2013: 250· Strandvik 2012: 26· Šarčević 1999: 231· Κουτσιβίτης 1994: 221–222), όταν τέτοια λεξικά στοιχεία «εισέρχονται» σε δεδομένο νομικό κείμενο και έχουν ιδιαίτερη σημασία στο πλαίσιο συγκεκριμένης νομικής υπόθεσης (λ.χ. ν.ελλ. *τοξική ουσία* από τη Χημεία και την Ιατρική, *μέγιστη ταχύτητα* από τη Φυσική· ρωσ. *токсичное вещество, максимальная скорость*).
- εμπλουτίζει τη γενική γλώσσα με λέξεις που χρησιμοποιούνται πλέον με μη νομική σημασία ή με νομική σημασία, αλλά τόσο συχνά, ώστε καθίστανται γνωστές στο σύνολο των μη νομικών ομιλητών, όπως τα ν.ελλ. *δικαίωμα, ιδιοκτήτης, κληρονόμος, καταδικάζω, ληστεία, κράτος, ποινή, εταιρεία, χρέος, εξόφληση, απάτη, οικόπεδο* (Βαλεοντής και Κριμπάς στο ίδιο: 24–25) ή τα ρωσ. *право, хозяин, наследник, осудить, разбой, штраф, фирма, долг, выплата, мошенничество, участок*.
- οι νομικοί όροι είναι συχνότατα σύμπλοκοι, κατά κανόνα πολυλεκτικοί (συνήθως της μορφής E + O, ή O + O σε γενική ή O + E + O σε γενική),³ ενίοτε δε και μονολεκτικοί λόγω της έντονης συνθετικής δυνατότητας που διαθέτουν τόσο η Νεοελληνική, όσο και η Ρωσική· έτσι έχουμε π.χ. ελλ. *γονική μέριμνα, έγκλημα διακινδύνευσης, προστασία της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, δικαιοπραξία, χρησικτησία* (Βαλεοντής και Κριμπάς στο ίδιο: 128), αλλά και ρωσ. *время доказания, коллективный договор, реорганизация юридического лица, законодательство, судопроизводство* κ.ά.
- οι νομικοί όροι περιέχουν αισθητά μικρότερο ποσοστό πάγιων παραγωγικών προσφυσμάτων σε σύγκριση με τους όρους των περισσότερων τεχνικών ειδικών γλωσσών (όπως π.χ. οι χημικοί, βιολογικοί, ιατρικοί, πληροφορικοί, μαθηματικοί κ.ά. όροι) (Βαλεοντής και Κριμπάς στο ίδιο: 129)· έτσι, προσφύματα ανάλογα με τα ν.ελλ. *γίγα-, μεγα-, -άνιο, -γόνο, -ένιο, -ύλιο* ή τα ρωσ. *гига-, мега-, -ан, -ен, -ген, -ил*, των θετικών επιστημών δεν συνηθίζονται στους νομικούς όρους.
- είναι πολυάριθμοι, σε σύγκριση με άλλες νομικές γλώσσες (Βαλεοντής και Κριμπάς στο ίδιο), πράγμα που θυμίζει έντονα τη γερμανική νομική γλώσσα (Mattila στο ίδιο: 173–174)· αυτό οφείλεται: i) στα πολλά προθήματα (λ.χ. ν.ελλ. *ανα-, απο-, δια-, επι-, παρα-, περι-, προ-*, ρωσ. *в-, на-, пере-, по-, под-, про-, у-*) που μπορούν να επιστρατευτούν για την παραγωγή νέων όρων από απλές λέξεις (που ήταν ήδη όροι ή όχι), όπως ν.ελλ. *αναπομπή/αποπομπή/παραπομπή, αγωγή/απαγωγή/προσαγωγή* ή ρωσ. *наказание/показание/указание, отговариваться-отговориться/приговаривать-приговорить/уговаривать-угovorить*· ii) στην ευχέρεια παραγωγής και σύνθεσης (π.χ. ν.ελλ. *δικαιοπραξία*,

³ Όπου E = Επίθετο, O = Ουσιαστικό.

χρησικτησία ή ρωσ. *законодательство, судопроизводство*)· και iii) στο γεγονός ότι τόσο η ελληνική όσο και η ρωσική νομική σκέψη βασίζονται στην εννοιολογική ανάλυση (γερμανική επίδραση), πράγμα που προϋποθέτει μεγαλύτερο αριθμό σαφώς διακριτών εκφράσεων, λ.χ. ν.ελλ. *παράβαση/παραβίαση* ή ρωσ. *нарушение/правонарушение*.⁴

- στο γραφηματικό επίπεδο, ποικίλοι νομικοί όροι και ονόματα συντομεύονται – κυρίως ως αρκτικόλεξα και ακρωνύμια, λ.χ. ν.ελλ. ΑΚ (*Αστικός Κώδικας*), ΑΠ (*Άρειος Πάγος*), ΔΣ (*Διοικητικό Συμβούλιο*), ΕλΣυν (*Ελεγκτικό Συνέδριο*), ΕΠΕ (*Εταιρεία περιορισμένης ευθύνης*), ΕφΑθ (*Εφετείο Αθηνών*), ΚΠολΔ (*Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας*) ή ρωσ. Верх. Сов (*Верховный Совет*), ВКС (*Высшая квалификационная коллегия судей Российской Федерации*), ГК РФ (*Гражданский кодекс Российской Федерации*), ГПУ (*Государственное Политическое Управление*), ЗАО (*Закрытое акционерное общество*), ФСБ (*Федеральная Служба Безопасности*)·
- η νομική ορολογία εμφανίζει συστηματικό χαρακτήρα (Mattila στο ίδιο: 77–80), δεδομένων των ιεραρχικών και συσχετιστικών σχέσεων που υφίστανται μεταξύ των επιμέρους γενικών και/ή ατομικών νομικών εννοιών (π.χ. βαθμοί αμέλειας, βαθμοί δόλου, βαθμοί δικαιοδοσίας, ιεράρχηση εγκλημάτων, διάκριση δικαιωμάτων κ.ά.).

3. Χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τη νεοελληνική από τη ρωσική νομική γλώσσα και ορολογία

Η παρούσα ενότητα αποτελείται από δύο υποενότητες: η μία αφορά χαρακτηριστικά της νεοελληνικής εν γένει νομικής γλώσσας τα οποία δεν απαντούν στη ρωσική νομική γλώσσα και η άλλη αφορά χαρακτηριστικά της νεοελληνικής νομικής ορολογίας ειδικότερα τα οποία δεν απαντούν στη ρωσική νομική ορολογία. Συγκεκριμένα, θα παρουσιαστούν κάποια θεμελιώδη χαρακτηριστικά της νεοελληνικής νομικής γλώσσας και ορολογίας (Βαλεοντής και Κριμπάς στο ίδιο: 44–48, 128–130) και, χρησιμοποιώντας τις ίδιες παραμέτρους, θα συγκριθούν με θεμελιώδη χαρακτηριστικά της ρωσικής νομικής γλώσσας και ορολογίας (Mattila στο ίδιο: 112, 114, 126). Αυτά τα χαρακτηριστικά μπορούν να είναι:

- πραγματολογικά, δηλαδή να σχετίζονται με *realia* που διακρίνονται από υψηλό βαθμό πολιτισμικότητας, όπως είναι οι διάφοροι νομικοί θεσμοί (Βλαχόπουλος 2014: 18), λ.χ. ν.ελλ. *έγκληση*·
- μορφικά, δηλαδή να σχετίζονται με τη σύνταξη και τα κειμενικά χαρακτηριστικά ενός νομικού κειμένου σε δεδομένο δίκαιο (Βλαχόπουλος στο ίδιο: 19), λ.χ. επίδραση της μορφολογίας της καθαρεύουσας στη νεοελληνική νομική γλώσσα (Βαλεοντής και Κριμπάς στο ίδιο: 53–58)·
- σημασιολογικά, δηλαδή να σχετίζονται με την ορολογία, με το λεξιλογικό υλικό που υποστηρίζει την ορολογία και με το λεξιλογικό υλικό που εμφανίζεται στα νομικά κείμενα χωρίς νομικές συνδηλώσεις (Βλαχόπουλος στο ίδιο: 19–20), λ.χ. το ν.ελλ. *συμφωνία* μπορεί, ανάλογα με το συγκεκριμένο, να αντιστοιχεί στα ρωσ. *договор, контракт, соглашение, пакт, конвенция, консенсус, ангажемент*.

⁴ Πβ. Mattila (2006: 173–174) για τη γερμανική νομική γλώσσα.

3.1. Νεοελληνική νομική γλώσσα

Η νεοελληνική νομική γλώσσα εμφανίζει κάποια χαρακτηριστικά που τη διαφοροποιούν από τη ρωσική νομική γλώσσα. Συγκεκριμένα:

- υπό το πρίσμα μιας συγχρονικής ανάλυσης, λόγια στοιχεία στο μορφολογικό επίπεδο λόγω της άλλοτε επικράτησης της Καθαρεύουσας, ενίοτε με τον λόγιο τύπο να συνυπάρχει με τον δημώδη (Σταυράκης 2010: 49–57· Μάνεσης 1999: 37–65)⁵ (λ.χ. *απόφασης και αποφάσεως, υπ' αριθμόν και με αριθμό, εκτέθηκε και εξετέθη κ.ά.*). Τέτοια λόγια στοιχεία είναι κυρίως:
 - αυξημένη χρήση του σχήματος υπερβατού, για λόγους περισσότερης συνοχής και συμπύκνωσης (λ.χ. *η εν θέματι υπ' αριθμ. 1134/ 2012 απόφαση, της υπ' αριθ. 14 / 2006 αποφάσεως, κατά την κρατήσασα στο Δικαστήριο γνώμη κ.ά.*)·
 - χρήση, ιδίως – αλλά όχι αποκλειστικά – σε πάγιες εκφράσεις, λόγιων προθέσεων που πάντοτε ή εν προκειμένω συντάσσονται με γενική (ενώπιον, υπό, επί, δια, περί κ.ά.) ή δοτική (εν, παρά, συν κ.ά.)·
 - αυξημένη χρήση – ιδίως στη νεοελληνική νομική γλώσσα της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Koutsivitis 1986: 18–19) – ρημάτων που συντάσσονται με γενική, όπως τα *δικαιούμαι, τυγχάνω, έπομαι, υπερισχύω, επιλαμβάνομαι* κτλ. (Λουπάκη 2005: 80–82 με τις εκεί παραπομπές)·
 - αυξημένη χρήση των λόγιων τύπων *ουδείς/ ουδεμία/ ουδέν* με τη συνακόλουθη παράλειψη του *δεν* (*ουδείς λόγος συντρέχει, ουδεμία ένδειξη υφίσταται, ουδέν ακίνητο ανευρέθη κ.ά.*)·
 - φωνολογικές/φωνοτακτικές ιδιαιτερότητες όπως
 - παρουσία περισσότερων φωνοτακτικών συνδυασμών συμφωνικών ακολουθιών που – παραδοσιακά τουλάχιστον – υπήρξαν δυσπρόφερτες για τους φυσικούς ομιλητές της Νεοελληνικής (λ.χ. /pt/, /kt/, /xθ/, /sθ/, /fθ/, /kv/, /mf/, /nθ/, /nð/, /vγm/, /fθr/, /fst/ κ.ά. που απαντούν σε λέξεις όπως *πτώχευση, κτήμα, καταδικασθείς, ευθύνη, εδέχθη, έφθασε κ.ά.*)·
 - ασυνίζητο *-ι-* λέξεις οι οποίες, στη ΓΓ, εμφανίζονται μόνο με συνιζήμενο (*ζημία, κληρονομία κ.ά.*) (Σταυράκης στο ίδιο: 139)·
 - μεγαλύτερη συχνότητα ληκτικού *-v* απ' όσο στη ΓΓ (στην οποία παραδοσιακά δεν ήταν ανεκτό) (συμφέρον, ενάγων, κατ' αντιμωλίαν, ενώπιον κ.ά.) και στο ίδιο πλαίσιο, αποφυγή της γραφής και εκφοράς του τελικού *-ε* και *-α* που αναπτύσσεται συχνά σε ρηματικούς τύπους, ιδίως στη Ν. Ελλάδα, μετά από συμφωνόληκτη κατάληξη *-v* στο αυθόρμητο και μη τυπικό ύφος (*είπαν* αντί *είπανε, δικάζουν* αντί *δικάζουνε, ερχόμουν* αντί *ερχόμουνα, θυμόταν* αντί *θυμότανε κ.α.*)·
 - αποφυγή των φθογγικών παθών (με ένα έγγραφο αντί μ' ένα έγγραφο, για αυτούς τους λόγους αντί γι' αυτούς τους λόγους κ.ά.), με εξαίρεση τα λόγια (*αφ' ενός, αφ' ετέρου, αφ' ής στιγμής κ.ά.*, κάποια από τα οποία, ωστόσο, γράφονται συχνά και ως μία λέξη: *αφενός, αφετέρου κ.λπ.*)·

⁵ Για τη διαμάχη μεταξύ καθαρευουσιάνων και δημοτικιστών σε σχέση με την ελληνική νομική γλώσσα βλ. Mattila (στο ίδιο: 60–64).

- αντίθετα, όσον αφορά τα λόγια στοιχεία, η ρωσική νομική γλώσσα χαρακτηρίζεται από τη συχνότερη χρήση μόνο κάποιων λόγων χρήσεων (λ.χ. του ρήματος *являться/явиться* με τη σημασία «είμαι» κ.ά.) ή λέξεων (λ.χ. αρχαϊκών όρων όπως *устей*) και όχι από λόγια μορφολογικά και φωνολογικά στοιχεία.

3.2. Νεοελληνική νομική ορολογία

Οι νομικοί όροι της νεοελληνικής νομικής γλώσσας εμφανίζουν κάποια χαρακτηριστικά που τους διαφοροποιούν από εκείνους της ρωσικής νομικής γλώσσας. Συγκεκριμένα:

- πολυτυπία στη μορφολογία, η οποία οφείλεται εν πολλοίς στην προαναφερθείσα ανάμιξη δημόδους και λόγιας γλώσσας και στην έλλειψη κεντρικού φορέα που να ρυθμίζει τη νεοελληνική νομική ορολογία: π.χ. *νόμιμη αιτία* και *νόμιμος αιτία*, *βαρείας αμέλειας* και *βαρείας αμελείας* και *βαρ(ε)ιάς αμέλειας* κ.ά. (Βαλεοντής και Κριμπάς στο ίδιο: 130)·
- ορολογική συνωνυμία και μορφολογικές ασυμμετρίες στις οικογένειες λέξεων, χαρακτηριστικό που οφείλεται εν πολλοίς στη ανάμιξη της γερμανικής και της γαλλικής νομικής παράδοσης, στην ανάμιξη δημόδους και λόγιας Νεοελληνικής, καθώς και στην έλλειψη κεντρικού φορέα που να ρυθμίζει τη νεοελληνική νομική ορολογία: έτσι λ.χ. *εφεσιβάλλω* = *εκκαλώ*, αλλά *εφεσίβλητος* (όχι **εκκλητός*) και *ανέκκλητος* (όχι **ανεφεσίβλητος*): *αστικός* = *πολιτικός* (στο θεματικό πεδίο «Αστικό Δίκαιο»), αλλά *Αστικός Κώδικας*, *αστική διαφορά*, *αστική εταιρεία*, *αστικώς υπεύθυνος* (όχι **Πολιτικός Κώδικας*, **πολιτική διαφορά*, **πολιτική εταιρεία*, **πολιτικώς υπεύθυνος*) και *Πολιτική Δικονομία*, *Πολιτικά Δικαστήρια*, *πολιτικώς ενάγων* (όχι **Αστική Δικονομία*, **Αστικά Δικαστήρια*, **αστικώς ενάγων*) (Βαλεοντής και Κριμπάς στο ίδιο: 129)·
- ψευδοφίλιο χαρακτήρα ορισμένων νεοελληνικών νομικών όρων ως προς ορισμένους ρωσικούς νομικούς όρους, με αφετηρία όχι απαραίτητα τη ρίζα τους ή την επιφανειακή τους ομοιότητα, αλλά την τακτική παραλληλία (Κριμπάς 2005: 44, 57–66) μεταξύ των συνθετικών τους στοιχείων, λ.χ. το ν.ελλ. *προσκομίζω*, στη φράση *προσκομίζω στοιχεία*, αντιστοιχεί στο ρωσ. *приводить/привести* (*факты*) και όχι στο *приносить/принести*, παρότι σημασιολογικά *προς* = *при* και *κομίζω* = *носить/нести*· ωστόσο, το *προσάγω*, στη φράση *προσάγω μάρτυρες*, αντιστοιχεί στο τακτικό παράλληλο *приводить/привести* (*свидетелей*)·
- αποφυγή του άμεσου δανεισμού, όταν η καταφυγή σε αυτόν δεν είναι «αναγκαία» (Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης 2006: 14):

Πρέπει κατά κανόνα να αποφεύγεται η χρήση ξένων όρων ή λέξεων. Εάν οι κωδικοποιούμενες διατάξεις περιλαμβάνουν ξένους όρους ή λέξεις, χωρίς αυτό να είναι αναγκαίο, πρέπει, κατά την κωδικοποίηση, να αποδίδονται στην νεοελληνική γλώσσα, εφόσον έχει διαπλαστεί σχετικώς δόκιμος όρος. Εάν υπάρχει ελληνικός όρος, ο οποίος δεν έχει επικρατήσει, παρατίθεται και ο ξενόγλωσσος εντός παρενθέσεως.

Στο συγκεκριμένο παράθεμα μπορεί κανείς να εντοπίσει μια μάλλον πλημμυρή αντιμετώπιση της διάκρισης μεταξύ των εννοιών *όρος* και *λέξη*.

4. Χαρακτηριστικά που διαφοροποιούν τη ρωσική από τη νεοελληνική νομική γλώσσα και ορολογία

Η παρούσα ενότητα αποτελείται από δύο υποενότητες: η μία αφορά χαρακτηριστικά της ρωσικής εν γένει νομικής γλώσσας τα οποία δεν απαντούν στη νεοελληνική νομική γλώσσα και η άλλη αφορά χαρακτηριστικά της ρωσικής νομικής ορολογίας ειδικότερα τα οποία δεν απαντούν στη νεοελληνική νομική ορολογία. Συγκεκριμένα, θα παρουσιαστούν κάποια θεμελιώδη χαρακτηριστικά της ρωσικής νομικής γλώσσας και ορολογίας (Mattila στο ίδιο: 112, 114, 126) και, χρησιμοποιώντας τις ίδιες παραμέτρους, θα συγκριθούν με θεμελιώδη χαρακτηριστικά της νεοελληνικής νομικής γλώσσας και ορολογίας (Βαλεοντής και Κριμπάς στο ίδιο: 44–48, 128–130). Όπως και στην προαναφερθείσα περίπτωση της νεοελληνικής νομικής ορολογίας, αυτά τα χαρακτηριστικά μπορούν να είναι:

- πραγματολογικά, δηλαδή να σχετίζονται με *realia* που διακρίνονται από υψηλό βαθμό πολιτισμικότητας, όπως είναι οι διάφοροι νομικοί θεσμοί (Βλαχόπουλος στο ίδιο: 18), λ.χ. ρωσ. *арбитраж*·
- μορφικά, δηλαδή να σχετίζονται με τη σύνταξη και τα κειμενικά χαρακτηριστικά ενός νομικού κειμένου σε δεδομένο δίκαιο (Βλαχόπουλος στο ίδιο: 19), λ.χ. μετοχική σύνταξη στη ρωσική νομική γλώσσα (Κριμπάς 2008: 287–288 και ολόκληρο)·
- σημασιολογικά, δηλαδή να σχετίζονται με την ορολογία, με το λεξιλογικό υλικό που υποστηρίζει την ορολογία και με το λεξιλογικό υλικό που εμφανίζεται στα νομικά κείμενα χωρίς νομικές συνδηλώσεις (Βλαχόπουλος στο ίδιο: 19–20), λ.χ. το ρωσ. *договор* μπορεί, ανάλογα με το συγκείμενο, να αντιστοιχεί στα ν.ελλ. *σύμβαση, συμβόλαιο, συμφωνία*.

4.1. Ρωσική νομική γλώσσα

Η ρωσική νομική γλώσσα εμφανίζει κάποια χαρακτηριστικά που τη διαφοροποιούν από την ελληνική νομική γλώσσα. Συγκεκριμένα:

- κυριαρχία της μετοχικής σύνταξης, λ.χ. *Гражданские права и обязанности возникают из оснований, предусмотренных законом и иными правовыми актами*⁶ (άρθρο 8 του Αστικού Κώδικα της Ρωσικής Ομοσπονδίας) –χωρίς, ασφαλώς, αυτή να είναι άγνωστη και στη νεοελληνική νομική γλώσσα, δεδομένης της λόγιας επίδρασης (Κριμπάς στο ίδιο)·
- σποραδικά, συναισθηματική φόρτιση σε διατυπώσεις νομικών κειμένων· μια τέτοια περίπτωση επισημαίνει ο Mattila (στο ίδιο: 74–75), παραπέμποντας στη Власенко (1997: 20):

Η νηφαλιότητα της νομικής γλώσσας είναι σαφώς ορατή στα νομοθετικά κείμενα. Ωστόσο, εξαιρέσεις απαντούν στο προοίμιο νόμων, του οποίου το ύφος μερικές φορές είναι γεμάτο από πάθος και συναίσθημα. Για να πάρουμε ένα ρωσικό παράδειγμα: το νομοσχέδιο για την απαγόρευση της φασιστικής προπαγάνδας στη Ρωσική Ομοσπονδία (1996), στο προοίμιό του δηλώνει ότι «Οι λαοί της χώρας μας έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στην πάταξη του φασισμού και τη σωτηρία της ανθρωπότητας από την απειλή της φασιστικής σκλαβιάς και της γενοκτονίας.» Ένας ρώσος συγγραφέας καταλήγει στο συμπέρασμα ότι ένα κείμενο αυτού του είδους ανήκει περισσότερο στον δημοσιογραφικό ύφος από ό,τι στο νομοθετικό.

⁶ Η πλαγιογράφηση και η υπογράμμιση δική μας.

Οποσδήποτε αυτό το χαρακτηριστικό απουσιάζει από τη νεοελληνική νομική γλώσσα.

4.2. Ρωσική νομική ορολογία

Οι νομικοί όροι της ρωσικής νομικής γλώσσας εμφανίζουν κάποια χαρακτηριστικά που τους διαφοροποιούν από εκείνους της ελληνικής νομικής γλώσσας. Συγκεκριμένα:

- δάνεια προέλευση: οι ρωσικοί νομικοί όροι αποτελούν συχνά άμεσα ή έμμεσα δάνεια από άλλες ευρωπαϊκές γλώσσες, και κυρίως
 - τη Λατινική (παλαιότερα μέσω Γερμανικής και Γαλλικής, πλέον κυρίως μέσω Αγγλικής), λ.χ. *акт, инвестор, кредитор, норма, коллективный договор, курс акции, религиозная организация, реорганизация юридического лица*
 - τη Γερμανική, λ.χ. *αβзац, штаб, штаб, штабф*.⁷
 - τη Γαλλική (πλέον συχνά μέσω της Αγγλικής), λ.χ. *шантаж*.
 - την Αγγλική, λ.χ. *тендер* (σήμερα αυξάνονται ραγδαία).

σχετικά με το φαινόμενο του δανεισμού, έχει παρατηρηθεί ότι αν το δίκαιο δεν προσαρμόζεται στις τοπικές συνθήκες, προκύπτει μια αρνητική «συνέπεια της μεταφύτευσης» (Berkowitz, Pistor και Richard 2003, στο Nivet 2004: 5). ωστόσο, στη ρωσική νομική γλώσσα τέτοια φαινόμενα είναι σπάνια, αυξάνονται ωστόσο με την προϊούσα εισαγωγή θεσμών του χρηματοοικονομικού δικαίου από συστήματα δικαίου της Δυτικής Ευρώπης.

- σχετική αδιαφάνεια κάποιων όρων που αποδίδουν νέες έννοιες που εισήχθησαν στο ρωσικό δίκαιο από νομικά συστήματα της Δυτικής Ευρώπης: έτσι, οι Black, Kraakman και Tarassova (2000: 26–27) σημειώνουν ότι η έννοια που δηλώνει ο όρος *καθήκον καταπιστευματοδόχου* (< αγγλ. *fiduciary duty*) δεν μπορεί να μεταφραστεί ακριβώς στη ρωσική γλώσσα: προς το παρόν χρησιμοποιείται ο όρος *φιδυγμαρные обязанности*,⁸ ενώ στην Πολωνική χρησιμοποιείται η διαφανέστερη απόδοση *obowiazek powierniczy*.⁹
- επιρροές από το σοβιετικό γλωσσικό ύφος, στο πλαίσιο μιας διαχρονικής επισκόπησης: ο Mattila (στο ίδιο: 93), παραπέμποντας στη Власенко (1997: 24), αναφέρει ότι:

Ρώσοι νομογλωσσολόγοι αποκάλυψαν πρόσφατα ότι το σοβιετικό νομοθετικό ύφος επιβίωνε ακόμα σε ρωσικούς νόμους και διατάγματα της δεκαετίας του 1990. Ορισμένες διατυπώσεις νέων νομοσχεδίων έμοιαζαν με συνθήματα από τη σοβιετική εποχή. Έστω ως παράδειγμα η λέξη «μάζα» και τα παράγωγά της, για να δηλωθεί ο πληθυσμός της χώρας ή μιας περιοχής. Το 1996 εκπονήθηκε ένα περιφερειακό σχέδιο κανονισμού της Περιφέρειας του Ιρκούτσκ για την προστασία της οικογένειας, της μητρότητας, της πατρότητας και της παιδικής ηλικίας. Το νομοσχέδιο αποσκοπούσε στο να «ενισχύσει τις οικογενειακές αξίες στη μαζική συνείδηση των πληθυσμών» (*υπερδуть в массовом сознании населения семейные ценности*) [...].¹⁰

⁷ Ωστόσο, η ίδια η γερμανική νομική γλώσσα εμφορείτο από καθαρολογικές τάσεις, που έμειναν γνωστές ως «αισθητική κριτική της νομικής γλώσσας» (Юртаева 2000: 150, στο Mattila 2006: 97).

⁸ Βλ. <http://terrafirmaby.blogspot.gr/2009/04/blog-post.html> (επίσκεψη 1 Απριλίου 2015).

⁹ Βλ. <http://iate.europa.eu/SearchByQuery.do> (επίσκεψη 1 Απριλίου 2015).

¹⁰ Η πλαγιογράφηση δική μας.

Το εν λόγω χαρακτηριστικό, ομοίως, απουσιάζει από τη νεοελληνική νομική ορολογία:

- ορολογική αστάθεια, ομοίως στο πλαίσιο μιας διαχρονικής επισκόπησης: έτσι π.χ. στη σοβιετική εποχή, όροι που θεωρήθηκαν «ασύμβατοι» με την τότε κρατούσα ιδεολογία καταργήθηκαν (λ.χ. *акционерная компания, губернатор, торговый капитал, исполнитель*), αντικαταστάθηκαν με άλλους (λ.χ. *социально опасное действие* αντί *преступление, мера социальной защиты* αντί *наказание*), ανέπτυξαν περισσότερες σημασίες (λ.χ. *совет*, που πλέον δεν σήμαινε μόνο «συμβούλιο», αλλά και «σοβιέτ»), ενώ αναδύθηκαν και εντελώς νέοι όροι (λ.χ. *продразвёрстка*), μετά δε τη δεκαετία του 1930 πολλοί καταργηθέντες όροι επανεισήχθησαν (λ.χ. *министр, посольство, тюрьма*) (Mattila 2006: 95–96). Ενδιαφέρον είναι επίσης το γεγονός ότι, τη δεκαετία του 1990, πολλοί όροι που είχαν καταργηθεί τη σοβιετική περίοδο αναβίωσαν, λ.χ. οι όροι *губернатор, депутат, товарищество на вере, член* (Власенко 1997: 83, στο Mattila στο ίδιο: 114).
- ψευδοφίλιο χαρακτήρα ορισμένων ρωσικών νομικών όρων ως προς ορισμένους νεοελληνικούς νομικούς όρους, με αφετηρία όχι απαραίτητα τη ρίζα τους ή την επιφανειακή τους ομοιότητα, αλλά την τακτική παραλληλία (Κριμπάς στο ίδιο) μεταξύ των συνθετικών τους στοιχείων, λ.χ. *развращать/развратить* = *διαφθείρω* και όχι *διαστρέφω*, παρότι σημασιολογικά *раз* = *δια* και *вращать* = *στρέφω*: το ν.ελλ. *διαστρέφω*, κατά κανόνα, ισοδυναμεί μεταφραστικά με το ρωσ. *извращать/извратить*.
- ορολογική πολυσημία εντός του ίδιου στενά οριζόμενου θεματικού πεδίου: έτσι, ο όρος λ.χ. *соглашение*, εντός του ίδιου νομικού κειμένου (και, συγκεκριμένα, του Εργατικού Κώδικα της Ρωσικής Ομοσπονδίας [ТК РФ]), κατασημαίνει:
 - τη συμφωνία μεταξύ των συμβαλλομένων (σσ. 72, 80, 93, 145, 151 κ.α.);
 - την πράξη κοινωνικής εταιρείας και πηγή του εργατικού δικαίου (σσ. 5, 9, 45–51 κ.α.);
 - τη βάση συντόμευσης της διάρκειας μιας σύμβασης εργασίας (σσ. 77, 78) (Шкатулла κ.ά. 2014).

Αντίθετα, στη νεοελληνική νομική ορολογία, η πολυσημία απαντά μόνο σε διαφορετικά θεματικά (υπο)πεδία (λ.χ. *ενοχή* στο Αστικό Δίκαιο και *ενοχή* στο Ποινικό Δίκαιο).

5. Συμπεράσματα

Από τη συζήτηση που προηγήθηκε προκύπτουν ορισμένα συμπεράσματα, τα οποία αξίζει να έχουν υπ' όψιν τους οι νομικοί μεταφραστές που εργάζονται στα γλωσσικά ζεύγη Ρωσική > Ελληνική και/ή Ελληνική > Ρωσική, αλλά και οι ποικίλοι μελετητές της νομικής γλώσσας. Συγκεκριμένα:

- με βάση τις παραμέτρους που αξιοποιούνται στο παρόν άρθρο, τα κοινά χαρακτηριστικά μεταξύ νεοελληνικής και ρωσικής νομικής γλώσσας και ορολογίας είναι 10 (4 εντοπίζονται στη νομική γλώσσα γενικά και 6 στη νομική ορολογία ειδικά), τα χαρακτηριστικά της νεοελληνικής νομικής γλώσσας και ορολογίας που δεν υπάρχουν στη ρωσική νομική γλώσσα και ορολογία είναι 6 (2 εντοπίζονται στη νομική γλώσσα γενικά και 4 στη νομική ορολογία ειδικά), και τα χαρακτηριστικά της ρωσικής νομικής γλώσσας και ορολογίας που δεν υπάρχουν στη νεοελληνική

νομική γλώσσα και ορολογία είναι 8 (2 εντοπίζονται στη νομική γλώσσα γενικά και 6 στη νομική ορολογία ειδικά):

- η νεοελληνική και η ρωσική νομική γλώσσα και ορολογία εμφανίζουν αρκετές ομοιότητες λόγω κοινής αναγωγής στο ηπειρωτικό δίκαιο, αλλά και λόγω της αρχαίζουσας ινδοευρωπαϊκής μορφολογίας των δύο γλωσσικών συστημάτων·
- ωστόσο, ακολουθούν εντελώς διαφορετική στρατηγική όσον αφορά το δανεισμό και τις νέες νομικές έννοιες που εισάγονται στο σύστημα·
- στο πλαίσιο μιας διαχρονικής επισκόπησης, διαφέρουν ως προς την ορολογική σταθερότητα των νομικών τους συστημάτων λόγω διαφορετικών ιστορικών συνθηκών, αλλά και ως προς το βαθμό επίδρασης της λόγιας γλώσσας·
- η σύνταξή τους διαφέρει εν μέρει λόγω συστημικών γλωσσικών διαφορών και εν μέρει λόγω διαφορετικής υφολογικής παράδοσης –η σύνταξη της Καθαρεύουσας πλησίαζε περισσότερο εκείνη της Ρωσικής·
- παρά την εν μέρει κοινή καταγωγή των δύο δικαϊκών συστημάτων, παρατηρούνται θεσμικές διαφορές που επηρεάζουν και τη νομική ορολογία·
- οι συμφράσεις είναι ενίοτε διαφορετικές στις δύο γλώσσες, παρά την τακτική παραλληλία των λεξημάτων που τις συναποτελούν ή των συνθετικών των εν λόγω λεξημάτων.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Βαλεοντής Κ.Ε. και Π.Γ. Κριμπάς (2014). *Νομική γλώσσα, νομική ορολογία: θεωρία και πράξη*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη/ΕΛΕΤΟ.
- Berkowitz D., K. Pistor και J.F. Richard (2003). ‘Economic Development, Legality, and the Transplant Effect’, *European Economic Review* 47: 165–195.
- Black B., R. Kraakman και A. Tarassova (2000). ‘Russian Privatization and Corporate Governance: What Went Wrong?’, *Stanford Law Review* 52: 1731–1808.
- Власенко Н.А. (1997). *Язык права*. Иркутск: ВСКИ.
- Βλαχόπουλος Σ. (2014). *Πολυγλωσσία στο δίκαιο. Μετάφραση νομικών κειμένων και δικαστηριακή διερμηνεία*. Αθήνα: Νομική Βιβλιοθήκη.
- Blückert A. (2010). *Juridiska – ett nytt språk? En studie av juridikstudenters språkliga inskolning*. Uppsala: Uppsala Universitet (σειρά Skrifter utgivna av Institutionen för Nordiska Språk vid Uppsala Universitet, αρ. 79).
- Burnham W., P. Maggs και G.M. Danilenko (2004). *Law and Legal System of the Russian Federation* (τρίτη έκδοση). Huntington: Juris.
- Γενική Γραμματεία της Κυβέρνησης (2006). *Εγχειρίδιο οδηγιών για την κωδικοποίηση της νομοθεσίας*. Αθήνα: Κεντρική Επιτροπή Κωδικοποίησης.
- Cao D. (1997). *Translating Law*. Clevedon/Buffalo/Toronto: Multilingual Matters Ltd. (σειρά Topics in Translation).
- Κουτσιβίτης Β. (1994). *Θεωρία της μετάφρασης*. Αθήνα: Ελληνικές Πανεπιστημιακές Εκδόσεις.
- Koutsivitis V. (1986). «Réflexions terminologiques et traductologiques à partir de la version grecque du traité CEE», *Terminologie et Traduction* 3, 15–27.
- Κριμπάς Π.Γ. (2013). «Η συνδρομή του θεωρητικού της ορολογίας στο έργο του ελληνόφωνου νομικού». Στο *Ελληνική γλώσσα και ορολογία. Ανακοινώσεις 9ου Συνεδρίου* (πρακτικά). Αθήνα: Ελληνική Εταιρεία Ορολογίας, 247–268.
- Κριμπάς Π.Γ. (2005). *Συμβολή στη μεταφρασεολογία*. Αθήνα: Γρηγόρης.
- Кримпас П.Г. (2008). «Причастия в русских юридических текстах и их перевод на греческий язык». Στο *Русский язык и культура в зеркале перевода* (πρακτικά συνεδρίου). Москва: МГУ, 278–295.
- Λουπάκη Ε. (2005) *Η διαφοροποίηση μεταξύ πρωτοτύπου και μεταφράσματος: η περίπτωση των κοινοτικών κειμένων* (διδασκαρική διατριβή). Θεσσαλονίκη: Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης.
- Maleshin D. (2007) ‘Russian Style of Civil Procedure’, *Emory International Law Review* 21/2: 543–562.

- Maleshin D.Y. (2005) 'Some Cultural Characteristics of the New Russian Code of Civil Procedure of 2002', *Zeitschrift für Zivilprozess International* 10: 385–389.
- Μάνεσης Ι.Α. (1999) *Η νεοελληνική γλώσσα στη Νομική Επιστήμη*. Χαλάνδρι: Προσκήνιο, Εκδόσεις Άγγελος Σιδεράτος.
- Mattiello E. (2010) 'Nominalization in English and Italian legal texts', *ESP Across Cultures* 7 (Special issue: Legal English across cultures): 129–146.
- Mattila H. (2006) *Comparative Legal Linguistics*. Surrey/Burlington: Ashgate.
- Newmark P. (1988) *A Textbook of Translation*. London: Prentice Hall International.
- Nivet J.-F. (2004) 'Corporate and public governances in transition: the limits of property rights and the significance of legal institutions', *The European Journal of Comparative Economics* 1/2: 3–21.
- Partlett W. (2008) 'Reclassifying Russian Law: Mechanisms, Outcomes, and Solutions for an Overly Politicized Field', *Columbia Journal of East European Law* 2/1: 1–55.
- Picht H. και J. Draskau (1985) *Terminology: An Introduction*. Guildford: The University of Surrey, Department of Linguistics.
- Σταυράκης Α.Ν. (2010) *Νεοελληνική νομική γλώσσα και ορολογία*. Αθήνα: Π.Ν. Σάκκουλας, σειρά Δίκαιο & Οικονομία.
- Strandvik I. (2012) "Legal Harmonization Through Legal Translation: Texts that Say the Same Thing?" Στο C.J.W. Baaij (επιμ.) *The Role of Legal Translation in Legal Harmonization*. Alphen an den Rijn: Wolters Kluwer, σειρά Law & Business, 25–49.
- Šarčević S. (1999) *New Approach to Legal Translation*. The Hague: Kluwers Law International.
- Шкатулла Ю.К., В.В. Надвикова και Β.И. Краснов (2014) *Юридическая техника. Учебник*. Москва: Юстицинформ.
- Юртаева Е.А. (2000) «Законодательная техника и основы языкового оформления законодательных актов в Российской империи», *Журнал российского права* 8: 145–154.